

K PROBLEMATIKE VZŤAHU PRÍRODNÉHO A SPOLOČENSKÉHO U ČLOVEKA

EULÁLIA SEDLÁČKOVÁ, Ústav marxizmu-leninizmu UK, Bratislava

Človek sa dostáva stále viac do popredia záujmu marxistických vedcov a filozofov. Je to dozaista podmienené predovšetkým tým, že marxizmus ako teória a prax revolučnej prestavby starej buržoáznej spoločnosti na novú, komunistickú, stavia človeka do centra svojho záujmu. Človek je najzložitejšia prírodnospoločenská bytosť, jeho problém sa rieši od staroveku, dostáva sa na rôzne kvalitatívne úrovne a jeden z veľkých prelomov v pohľade na neho prežívame práve dnes, keď sa o ňom nahromadilo množstvo nového vedeckého materiálu. Tento materiál inšpiruje aj marxistických vedcov a filozofov, pretože podporuje základné tézy marxizmu o vzniku človeka ako prírodnospoločenského tvora, o jeho špecifickom charaktere vzhľadom na iné živočíchy atď., čo núti stále hlbšie tieto tézy rozpracovávať a upevňovať marxistický pohľad na neho. „Problém človeka sa začlenil medzi pálčivé vedecké i praktické úlohy súčasnosti“, hovorí Dubinin. (1, s. 395) „Všetka bádateľská činnosť sa musí podriaďiť jedinej úlohe — vytvoreniu vedy o človeku a pre človeka“, zdôrazňujú Frolov a Pastušnyj. (2, s. 145)

Totíž práve preto, že človek je najzložitejšou, prírodnospoločenskou bytosťou, možno sa na neho pozeráť z mnohých hľadísk. Niektoré z nich sú veľmi starého dáta, niektoré novšieho. Ale aj tie staré, akoby podporované novým materiálom, sa dnes oprašujú, vyzdvihujú a buržoázna veda a filozofia ich neraz stavajú aj proti marxizmu, čím ich menia na ideologickú zbraň v boji proti komunizmu a vedeckému svetonázoru. Marxistickí vedci a filozofi sa preto musia na tieto teórie dívať aj z ideologického hľadiska a brániť marxistické učenie proti ich útokom.

Všimnime si v krátkosti niektoré z týchto teórií.

Napríklad starý, niekoľkostoročný názor mechanistického materializmu hovorí o človeku, že je stroj. Klasicky vyjadril tento názor francúzsky osvietenový materialista z prvej polovice 18. storočia La Mettrie, ktorý vo svojom diele *Človek stroj* prehlasuje, že človek je taký istý stroj ako každý iný a ako všetko živé vôbec, iba že je zložitejší, lebo má o niekoľko spružín viac. Tieto názory veda už dávno vyvrátila, keď dokázala, že človekom hýbu nielen mechanické, prípadne fyzikálne, ale aj chemické, biologické, ekonomické a iné zákony jeho sociálneho pohybu. Napriek tomu mechanistický výklad človeka sa ustavične v nejakej podobe obnovuje a práve dnes prežívame jeho renesanciu. Napríklad B. Russel hovorí: „Dôkazy, aj keď nie rozhodujúce, poukazujú na to, že všetko, čo odlišuje živú hmotu, môže sa previesť na chémiu,

a tak koniec koncov na fyziku. Základné zákony, ktorými sa riadi živá hmota, sú so všetkou pravdepodobnosťou také isté ako tie, ktorými sa riadi správanie atómu vodíka.“ (2, s. 115) A ďalej: „Niet dôvodu predpokladať, že živá hmota sa riadi inými zákonmi než neživá hmota a existujú závažné dôvody pre mienku, že všetko v správaní živej hmoty môže sa teoreticky vysvetliť termínmi fyziky a chémie.“ (2) Podľa Russela zakaždým, keď sa podarilo pochopiť nejaký fyziologický proces, ukázalo sa, že podlieha zákonom fyziky a chémie, a tak vraj fyziológiu možno zredukovať na fyziku a chémiu. (3, s. 73)

A tak sa Russell vracia, ako sám hovorí, k jednej z pracovných hypotéz 17. storočia, k hypotéze homogenity hmoty, ktorá sa vraj dá aplikovať na celý svet, práve tak na neživú ako na živú hmotu. (3)

Tu sa teda stretávame s moderným fyzikalizmom a s neomechanizmom. Pravda, treba povedať, že Russell má namierené proti vitalizmu, ktorý podľa neho hovorí, že správanie sa živej hmoty podlieha iným zákonom než tým, čo ovládajú živú hmotu. (3) Tieto iné zákony majú plynúť, ako vieme, z vitálneho, životodárneho činiteľa, z duše. Tu by bola Russellova opozícia pochopiteľná, hoci sama upadá do opačnej krajnosti. Ale jeho formulácia môže mieriť aj proti marxizmu, lebo aj on hovorí, že správanie sa živej hmoty podlieha iným zákonom než tým, ktoré ovládajú živú hmotu. A tu sa už musí marxizmus brániť a dokazovať, že v živej hmote, predovšetkým v človeku vládnu rôzne zákony, a to čisto hmotné, bez akéhokoľvek špecifického vitálneho činiteľa. Ak by totiž aj bolo možné spojiť fyziku s chémiou a zredukovať na ne fyziológiu, sotva možno zredukovať na ne celú biológiu, ekonómiu, sociológiu, psychológiu. O tom mlčí aj Russell, takže jeho zovšeobecnenia sú prinajmenšom prenáhlené.

Oveľa väčšiu a ideologicky závažnejšiu, ba treba priamo povedať, že nebezpečnejšiu renesanciu prežíva fyzikalizmus a mechanizmus v úvahách o človeku, ktoré sa niekedy vyvodzujú z poznatkov kybernetiky. Aj tu totiž často počúvame, alebo sme ešte pred nedávnom počúvali, že človek je stroj — samoriadiaci sa, učiaci sa, pamätajúci si. Povedané La Mettrieho slovami, je to stroj, ktorý má o niekoľko spružín viac ako napríklad obyčajné mechanické hodiny. Pritom tento mechanizmus práve tak nevie zodpovedať otázky, ktoré mu kladie biológia, sociológia, psychológia a iné, predovšetkým spoločenskovedné disciplíny, ako ich nevie zodpovedať ani prírodovedcký mechanistický redukcionizmus. Tieto otázky sú všeobecne známe. Ak niet kvalitatívneho rozdielu medzi strojom a človekom, prečo sa teda stroj nerozmnožuje, prečo sa nevyvíja, prečo nemení svoju vlastnú štruktúru, prečo nemá látkovú výmenu, prečo nejaví znaky spoločenského, duševného života atď.? Lebo učenie sa a pamäť stroja nie sú ľudským učením sa a pamäťou, ale sú to rovnaké pomenovania pre rôzne veci, ktoré nás potom zvädzajú k nevhodným analógiám.

Slovom, od kybernetických mechanizmov sa žiada, aby uspokoi-

hujúco vysvetlili všetko to, čo v človeku vysvetľujú jednotlivé vedy skúmajúce špecifické formy pohybu tejto najvyššie organizovanej hmoty a čo mu títo mechanici práve upierajú. Prírodné to nevedia a nemôžu to vedieť, hoci tvrdia, že to budú vedieť v budúcnosti, keď sa vytvoria nové, dokonalejšie generácie kybernetických strojov. Musíme teda počkať.

Netreba azda zdôrazňovať, aké ideologické, politické, etické, pedagogické a iné dôsledky môže mať takýto redukcionizmus, stierajúci špecifický rozdiel medzi strojom a človekom. Stroj, nech je akokoľvek vyspelý, nemôže mať slobodnú vôľu, a preto mechanici upierali človeku nielen slobodu, ale aj vôľu samu ako osobitnú duševnú dispozíciu. Človek vraj koná tak ako musí konať a názor, že má slobodnú vôľu, vzniká len z neznalosti jeho pohnútok, keď si myslí, že koná sám od seba. Holbach, ktorý bol tiež toho názoru, že človek je stroj, dôsledne konštatuje, že človek je „v každom okamihu svojho trvania pasívnym nástrojom v rukách nevyhnutnosti“. (4, s. 67) Nedá sa však takýto „pasívny nástroj“, ak sa tak vychová, veľmi dobre zneužívať pre reakčné spoločenské ciele? Môže byť takýto stroj zodpovedný za to, čo koná a môže mať vôbec nejakú morálku? Odpovede sú jasné a nemienime ich tu rozvádzať.

Ďalšou, vedecky, svetonázorovo i spoločensky závažnejšou formou redukcionizmu je biologizmus. Ako to čiastočne plynie už z jeho názvu, snaží sa zredukovať ľudskú sociálnu činnosť na činnosť biologickú, ovládanú iba biologickými zákonmi a zasa tak zotrieť rozdiel medzi špecificky ľudským a prírodným v človeku. Biologický redukcionizmus je nebezpečnejší než mechanistický a vôbec fyzikálny, lebo, medziiným, je na prvý pohľad plauzibilnejší. Ak niekto tak ľahko neuverí, že človek je stroj, lebo táto myšlienka je mu predsa len cudzia, uverí oveľa ľahšie, že človek je zviera. Často počúvame o zvieratskosti, ba o zver-skosti človeka a evolucionistická biológia, ktorá je dnes už takmer samozrejmosťou, nevyvrátiteľne dokázala, že človek pochádza z nižších živočíchov, že sa vyvinul zo svojich antropoidných predkov. A nielen, že sa z nich vyvinul, ale že má v sebe ešte všeličo z nich, či už v pôvodnej alebo pretvorenej podobe. Nejde tu o fyzické vlastnosti, kde je podobnosť síce evidentná, ale málo zaujímavá. Oveľa zaujímavejšie sú vlastnosti spoločenské, spoločenské správanie sa človeka. Čo je v ňom ešte zvieracie a čo už špecificky ľudské? A je v ňom vôbec niečo špecificky ľudské? Nie je toto ľudské fakticky len inou formou zvieracieho, nie je to len zastreté zvieracie, ktoré občas prepukáva v nezahalenej podobe? Ba nie je toto zvieracie v človeku ešte znáso-bené, keďže ako história často dosvedčuje, človek vie byť horší ako zviera? Mohol sa človek pretvoriť natoľko, že sa úplne odzvieratštil? Alebo, na druhej strane, je v človeku ešte vôbec niečo zvieracie? Nie je už rudimentárne fyzicky človekom a nie zvieratom, nie je už aj

jeho žalúdok ľudský a nie zvierač, ako hovorí Feuerbach, nie je už aj jeho oko, ucho ľudské a nie zvieračie, ako hovorí Marx? Nie sú aj tie jeho spoločenské vlastnosti, ktorými sa navonok prejavuje ako zviera, už špecificky ľudskými vlastnosťami, ktoré sa vyvinuli u neho už ako u človeka? Takto by sme sa mohli pýtať ešte veľmi dlho.

Ako vidíme, biologický redukcionizmus je skutočne oveľa závažnejší ako fyzikálny. Nepochybujeme o tom, že živá hmota vznikla z neživej a že si do istej miery od nej zobrala aj nejaké „materinské znamienka“. Ako hovorí výstižne Grigorian, „človek je jedinou bytosťou, ktorá zahrnuje v sebe v organickej celistvosti všetky základné formy bytia. Človek je univerzálna sila prírody, dedič jej celistvosti. Nie je však len prírodnou silou a svojou univerzálnosťou, všeobecnou podstatou sa rozvíja mimo bezprostrednej determinácie ako spoločenská bytosť“. (5, s. 119) Inak povedané, v človeku prebiehajú fyzikálne, chemické, biologické, ekonomické, psychologické, logické a iné deje, človek je navŕšením všetkých kvalitatívnych foriem pohybu hmoty, ktoré v ňom príroda postupne ukladala ako geologické vrstvy, počnúc fyzikálnymi a končiac azda logickými, charakteristickými už len pre neho. V človeku skutočne prebiehajú aj fyzikálne deje a netreba veľa vedy na to, aby sme zistili, že ruka je páka, pľúca sú mechy, srdce je pumpa atď. Ale koho už dnes takéto triviálnosti zaujímajú a mrzia? Skôr nám ide o to, aby toto mechanické súkolie dobre fungovalo, lebo len dovedy budeme zdraví.

Naproti tomu biologizmus sa nás týka sociálne, politicky, ba možno povedať, že až životne. Vynoril sa hneď po Darwinovom vystúpení a od tých čias sprevádza ako zlý duch buržoázu vedu a filozofiu. Už Engels vystúpil proti nemu, keď kritizoval názor, že aj v ľudskej spoločnosti vládne boj o život, teda keď vystupoval proti zamieňaniu špecificky spoločenských, ekonomických zákonov zákonmi, ktoré vládnu medzi síce tiež spoločenskými, ale nepracujúcimi, nemysliacimi a ľudsky nepretvorenými zvieratmi, ba už rastlinami. Kým zviera iba zbiera, človek produkuje. Práve vďaka výrobe sa tzv. boj o život v ľudskej spoločnosti už netýka len existenčných prostriedkov, ale aj prostriedkov pôžitku a rozvoja. Práve preto, konštatuje Engels, „nemožno len tak z ničoho nič prenášať zákony života zvieracej spoločnosti na spoločnosť ľudskú“. (6, s. 249) Tak potom podľa Engelsa aj chápanie ľudských dejín ako epoch triednych bojov je oveľa obsažnejšie, hlbšie, dynamickejšie a dialektickejšie než ich chápanie ako fáz boja o existenciu, ktoré sa navzájom temer nelíšia.

Dá sa však povedať, že Engels vyvracal ešte „nevinnú“ formu biologizmu. Ale už Nietzsche vytvoril z biologizmu doktrínu sociálnej reakcie, ktorá budovala na myšlienke elity vedúcej spoločnosť, obracala sa proti sociálnemu kolektivismu napríklad vo forme socializmu a pod. Biologizmus získal potom novú formu vo freudizme, mal neľudskú úlohu

v rasistickej teórii nemeckého fašizmu a jeho dnešným dedičom je etológia, teória správania. Ide o tzv. humánnu etológiu, ktorá však už nehľása rasistické, elitárske a iné podobné teórie.

Na ilustráciu toho, že biologizmus nie je len teoretickou záležitosťou vedcov, ale že má, alebo môže mať aj ďalekosiahle praktické, politické dôsledky, uvedieme len jeden príklad. Súčasná humánná etológia tvrdí, že všetky živočíchy, vrátane človeka, majú vrodenný inštinkt agresivity. Agresivita je vraj biologicky nevyhnutná, bez nej by živočích v boji o život neobstál. Agresivita má teda svoje pozitívne, ale aj negatívne stránky. Etológovia ju delia na medzidruhovú a vnútrodruhovú. Pri prvej jeden živočíšny druh sa bráni proti inému, ale mnohé druhy, napríklad šelmy a aj človek, sú existenčne odkázané na iné druhy. Oveľa zaujímavejšia je vnútrodruhová agresivita. Podľa Lorenza, jedného zo zakladateľov a dnes popredného predstaviteľa etológie, má aj táto agresivita, a to aj medzi ľuďmi, pozitívny význam, ale má aj negatívne dôsledky, ktoré človek pociťuje veľmi bolestivo. Človek sa pri nej obracia proti človeku, ona má vraj na svedomí vojny. Človek je totiž podľa etológov jediný tvor, čo od nepamäti zabíja príslušníkov vlastného druhu. Aj zvieratá, vedené touto agresivitou, vnútrodruhovo medzi sebou bojujú, ale boj vraj len výnimočne končí krvavo, lebo vo víťazovi sa ozvú inštinktívne zábrany a nezabije porazeného. V opačnom prípade by sa druhy, najmä tie, čo majú veľmi nebezpečné prirodzené zbrane, (zobáky, tesáky, pazúry, jed) rýchlo vyhubili.

Etológovia tvrdia, že u človeka sa domestikáciou tieto zábrany oslabili, a preto ľahko nepriateľa zabije. Platí to vraj najmä dnes, keď vďaka technike nepriateľa už ani nevidí, keď zabíja na diaľku a hrôza, ktorú spôsobuje, nemôže v ňom aktivizovať zábrany, čo sa mohli ozývať ešte vtedy, keď bojoval muž proti mužovi.

Teda etológia predpokladá, že človek má vrodenný inštinkt agresivity, niekajší Freudov inštinkt smrti, ktorý má na svedomí tie najhoršie konflikty, ktoré medzi ľuďmi vôbec vznikajú. Podľa Lorenza vnútrodruhová agresivita vznikla u človeka vtedy, keď sa pri medzidruhovej agresivite natoľko technicky zdokonalil, že sa už nemusel šeliem obávať a keď obrátil túto agresivitu, ktorú mal vraj už „v kostiach“, proti druhému človeku. Odvtedy pracuje tento inštinkt v nás spontánne a rytmičky a žiada si ukojenie tak ako inštinkt hladu, sexuality a iné.

Slovom, podľa etológie človek svojím poľudštením sa nielen že v tejto súvislosti nič nezískal, ale naopak, stratil, lebo sa mu oslabili prirodzené zábrany a je na tom horšie ako zvieratá. Môže sa vnútrodruhovo vyhubiť, čo sa zvieracím druhom nestáva. Ďalej príčiny vojen sú podľa etológov čisto biologické. O ich hospodársko-sociálnych príčinách, o konkurenčnom hospodárskom boji medzi vládúcimi triedami bojujúcich štátov atď., na čo poukazuje marxizmus, etológovia ako biológovia a biológovia nič nevedia. Prakticky veľmi nebezpečné je však to, že podľa nich vojny by mali byť takpovediac osudovou nevyhnutnosťou

pre človeka. Ak totiž inštinkt agresivity pracuje v človeku endogénne, spontánne a rytmicky, tak ho treba pravidelne ukájať. Z toho by vyplývalo, že akékoľvek mierové úsilie národov by bolo zbytočné, asi tak, ako by bolo zbytočné snažiť sa odučiť sa jesť, piť, spať.

Tu názorne vidíme, čo môže biologizmus znamenať v praxi. Krivdili by sme však etológom, keby sme tvrdili, že si dôsledky svojich názorov neuvedomujú, ba že si ich dokonca želajú. Naopak, treba povedať, že sa snažia nájsť východisko z tejto situácie, že uvažujú o tom, ako sa vyhnúť vojnám a zabezpečiť trvalý mier. Pravda, aká diagnóza, taká terapia. Podľa Lorenza inštinkt agresivity je konštantná, s ktorou sa nedá hýbať a ide len o to, ako ju čo najviac zneškodniť. Na jej zneškodnenie Lorenz navrhuje predovšetkým športové súťaženie na masovej a medzinárodnej základni. Šport je forma nekrvavého odreagovania agresivity, ktorú, ako etológovia často dokladajú, zvieratá inštinktívne pestujú už dávno a práve vďaka ktorej neexistuje medzi nimi vnútroruhové zabíjanie. Jedovaté hady rovnakého druhu sa vraj dotlčú chvostami a telami podľa určitých vrodených „pravidiel“, ale nepoštípu sa. Medzinárodné športové stretnutia umožňujú vraj ďalej vytvorenie osobných známostí a oduševnenie sa ľudí pre určité spoločné ideály, čo všetko tlmí agresivitu. „Žiaden človek nemôže nenávidieť národ, ktorého viacerí jednotlivci sú jeho priateľmi“, tvrdí Lorenz. (7, s. 376)

Ďalšími tlmičmi agresivity sú podľa Lorenza umenie a veda, ktoré prezrádzajú, že každý národ vie vytvoriť krásu a pravdu a že žiaden nie je teda len zlý. Okrem toho umenie, konkrétne hudba a výtvarné umenie, nemá jazykové ťažkosti a o to je univerzálnejšie. Nakoniec Lorenz pokladá za tlmíča aj smiech. Vie síce vraj spôsobiť veľa škody, ale aj úžitku. Združuje ľudí a je jedným z prvých predpokladov priateľstva. „Psy, ktoré brešú, niekedy aj bryzú, ale ľudia, čo sa smejú, nikdy nestrieľajú“, prehlasuje Lorenz v závere svojho hlavného diela *Takzvané zlo*. (7, s. 384)

Také je Lorenzovo krédo, jeho nádej, ako sám hovorí. Dozaista nemôžno podceňovať Lorenzove návrhy na tlmenie vnútroruhovej agresivity a na zabezpečenie mieru. Socialistické štáty podporujú medzinárodné mierové súťaženie, a to aj športové. My marxisti však vieme, že všetky tieto návrhy majú iba sekundárny význam, lebo pravá príčina vojen nie je biologická, ale sociálna. Okrem toho marxistickí prírodovedci, napr. Rakušan Hollitscher, dokazujú, že človek nemá vrodený inštinkt agresivity, ale že agresivitu získal iba v triednej spoločnosti a že je teda odstrániteľná. O tom sa tu však už šíriť nebudeme.

Ako vidíme, biologizmus naozaj nie je len teoretickou deformáciou, ale mohol by mať, keby sa hnal do krajnosti, i praktické, spoločensko-politické zhubné dôsledky.

O biologizme by sa dalo hovoriť aj v súvislosti so súčasnou genetikou. Ak totiž genetický kód, predznačený v molekule DNK alebo RNK, determinuje dedičné a medzi nimi aj mnohé psychické vlastnosti človeka,

ak sú tieto vlastnosti v ňom „naprogramované“, ako sa hovorí, tak to zase môže zvädzať k analogizovaniu medzi človekom a strojom, teraz však na úrovni chemickej a biologickej. O týchto problémoch tu však už nebudeme hovoriť.

Doteraz sme sa zaoberali väčšinou len kritikou fyzikalizmu a biologizmu. Ale náš problém sme tým nevyriešili a naša otázka trvá. Aký je vzájomný vzťah biologického a sociálneho v človeku, ako vzniklo z biologického sociálne, v čom je jeho špecifickosť, môže sociálne existovať bez biologického atď.? Odpoveď na tieto otázky je veľmi ťažká ako vždy, keď sa má určiť miera starej kvality v novej a špecifickosť novej, keď sa má aspoň oddeliť to, čo sa prelína. Tieto otázky nie sú ešte v marxizme uspokojujúco vyriešené a „prírodné, ani my si to nenárokuje. Ide nám iba o príspevok do diskusie, ktorá azda pomôže pri osvetľovaní niektorých problémov.

Myslíme si, že kľúč k riešeniu tejto problematiky poskytuje len marxistická dialektika, marxistické učenie o vývoji hmoty, o rôznych, kvalitatívne navzájom odlišných formách jej pohybu, ktoré, ako sme povedali, sa všetky prejavujú v človeku. Už najjednoduchšia a najstaršia forma pohybu hmoty, mechanická a vôbec fyzikálna (procesy v atómoch), obsahuje potenciálne všetky nasledujúce, teda aj tú najvyššiu, ktorou je dnes myslenie. Z marxistického monizmu vyplýva, že ich aj musí obsahovať, lebo zvonku vniknúť do hmoty nemôžu, keďže nijaký vonkajšok neexistuje. Hmota je nekonečná a celkom sebestačná. Nové kvalitatívne oblasti v hmotnom bytí, čiže aj nové formy pohybu hmoty vznikajú dialektickým skokom v dôsledku nahromadenia sa protirečení v starej kvalite. Vieme však, že nové nie je absolútne, ale len relatívne nové, lebo obsahuje aj staré. Podľa Hegla nová kvalita starú jednak ruší, jednak uchováva, jednak povznáša. To chce povedať jeho termín *aufheben* — prekonať. Ide teda o dialektickú a nie mechanickú negáciu starého.

Poslednou organicky-prírodnou kvalitou, z ktorej vzniká prvá špecificky ľudská kvalita, je biologický pohyb. Z neho vzniká sociálny pohyb a jeho rôzne formy. Zvláštnosťou vývinu človeka je to, že keď začínal byť človekom, začal sa v určitom slova zmysle aj odbiologizovať, akosi sa stavať ponad prírodu a proti nej. Jeho sociálny vývin išiel svojou relatívne samostatnou cestou, jeho duch vytvoril kultúru, ktorú zvieru nepozná. Prírodné, od prírody sa úplne neodtrhol a nemohol odtrhnúť. Animálne sa však stalo ľudským a človek sa nestal len prírodnou, ale ľudsky prírodnou bytosťou, ako hovorí Marx (8, s. 132); človek je podľa Marxa „ľudskou prírodou“. (8, s. 130)

To však znamená, že ak sa oprieme o dialektickú negáciu u Hegla — biologické sa u človeka jednak zrušilo, jednak uchovalo, jednak povznieslo. Nevieme presne, čo by malo znamenať zrušenie biologického v človeku. Azda jeho premenu na niečo úplne iné, povedzme chemické? Uchovanie biologického by však malo znamenať jeho nezmenené po-

kračovanie aj v novej sociálnej kvalite. Klasici marxizmu to však nepriamo popierali. Vyplýva to z univerzálnosti človeka na rozdiel od jedinečnosti zvierata, o ktorých hovorí Marx. Ľudská zmyslovosť už nie je zvieracou, ale práve ľudskou zmyslovosťou, jeho muzikálne ucho, jeho umelecky vnímavé oko sú ľudské zmysly. Ba aj jeho hlad, jeho láska sú ľudskými inštinkami. Jeho ruka nie je rukou opice; zdôrazňuje zase Engels a výstižne poznamenáva: „Nijaká opičia ruka nezhotovila ani ten najhrubší kamenný nôž.“ (9. s. 67) V sovietskych *Dejinách marxistickej dialektiky* sa tiež poznamenáva, že „Lenín... varoval pred chybným myslením, že staré formy a vzťahy jestvujú v novom v nezmenenej podobe.“ (10, s. 145)

Všimnime si poslednú, tretiu formu dialektickej negácie, povznesenie nižšieho na vyššie. Tu ide o skutočné pretvorenie starého na nové. Nové je teda kvalitatívnym pretvorením starého, čiže nič nové nie je absolútne nové, lebo inak by muselo vzniknúť z ničoho a teda zázrakom, ale je novým ohnivkom nekonečnej predchádzajúcej kauzálnej reťaze. To znamená, že sociálna kvalita v človeku je pretvorená kvalita biologická; aspoň tá primárna, historicky prvotná kvalita, ktorou sa človek vydělil z ríše zvierata a stal sa človekom. Vieme, že sa ním stal v dôsledku materiálnej práce, produkcie výrobných nástrojov a samotnou výrobou. A je evidentné, že tak dnes, ako aj v minulosti táto výroba slúžila uspokojovaniu elementárnych biologických záujmov. Dá sa teda azda povedať, že nová ekonomicko-sociálna kvalita v človeku bola jednak ovládaná biologickým záujmom človeka, ktorý si *uchoval* zo zvieracieho stavu, jednak bola *povznesením*, a tak aj pretvorením starej biologickej kvality na novú, už ľudskú. Zvieracie hľadanie hotovej potravy sa tu pretvorilo na výrobu novej potravy. Pravda, sotva možno povedať, že aj neskoršie formy už vyvinutého a špecifickými zákonmi ovládaného ekonomického pohybu boli iba povznesením starého, biologického na úroveň nového, ekonomického, že samy zákony tohto rozvinutého ekonomického pohybu boli len transformovanými zákonmi biologickými, povedzme zákon súladu medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl alebo všeobecnejšie platný zákon postupného nahrádzania ľudskej práce prácou strojov. Výrobné sily a výrobné vzťahy existujú len v ľudskej spoločnosti, a preto zákon o ich vzájomnom vzťahu nemôže byť pretvorením ničoho biologického. Podobne aj druhý zákon. Ekonomické tu teda vzniklo z ekonomického, novšie zo staršieho, ale v rámci jednej, už ľudskej kvality. Na druhej strane však sotva budeme popierať, že oba tieto zákony slúžia koniec-koncov lepšiemu ukájaníu onoho primárneho biologického záujmu, ktorý vôbec ovláda výrobu v ľudských dejinách.

Paralelne s tým, ako sa človek stával vyrábajúcim živočíchom, stával sa aj živočíchom hovoriacim, mysliacim atď., čo potom dalo podnet ku vzniku jeho kultúrnych disciplín: umenia, náboženstva, vedy, filozofie a iných. Biologická potreba začala človeka učiť myslieť a hovoriť. Zase však nemôžeme povedať, že umenie alebo veda ako ďalšie speci-

fické formy sociálneho pohybu sú aj dnes iba povznesením, pretvorením predchádzajúcej, biologickej kvality, hoci vieme, že veda vznikla v súvislosti s výrobou, že je dodnes výrobnou silou a že staré umenie, povedzme za čias mágie, bolo tiež úzko späté s výrobou. A nakoniec nemali azda bohovia zabezpečovať aj ukájanie biologických potrieb človeka, ako na to poukazovali už antickí kritici náboženstva?

Dnes sú však aj tieto oblasti ovládané svojou špecifickou zákonitosťou. Napríklad veda sa vyvíja bojom protirečivých názorov, odstraňovaním protirečení a prijímaním hypotéz, ktoré úplne vysvetľujú pozorované javy. Tu ani pri najlepšej vôli nenájdeme nijakú biológiu. Je známe, že šimpanz vie rytmicky biť na bubon a pri tom poskakovať. Čo to však pomôže hudobnému vedcovi pri hľadaní zákonitostí vývinu hudby? Čo pomôže estetikovi zistenie, že už aj zvieratá sú schopné esteticky vnímať a cítiť?

Na záver našich úvah sme teda nútení konštatovať, že akýkoľvek biologizmus vo výklade ľudskej spoločenskej činnosti je z hľadiska marxistického pohľadu na človeka nesprávny. Znižuje človeka na úroveň zvierat, lebo stiera všetko špecifické, čo sa v ňom ako v človeku vytvorilo, čo ho vôbec charakterizuje ako človeka. Človek ako jediný živočích tým, že sa relatívne odprírodňoval, sa aj relatívne odbiologizoval. Biologické sa v ňom vždy pretváralo, a to vtedy, keď sa, ako sme to nazvali s Heglom, uchovávalo, i vtedy, keď sa povznášalo, keď vytváralo novú kvalitu. V rámci tejto kvality, respektíve jej špecifických oblastí potom vznikali novšie kvality toho istého druhu, ktoré už úplne stratili spojitosť so starou, biologickou kvalitou a stali sa znakom toho, že príslušná disciplína žila už svojím relatívne samostatným životom.

Tento tretí stupeň dialektickej negácie nie je však natoľko zaujímavý, ako jej druhý stupeň, uchovávanie biologického i v sociálnom. Je kameňom úrazu pre praktický život i vedu, keď sa tvrdí, že človek je zviera, on zvädza k biologizujúcim pohľadom na človeka. Marxizmus má však aj v tejto súvislosti jasné stanovisko: Žiadna zvieracia vlastnosť, inštinkt, orgán, schopnosť neprešla do človeka mechanicky, ale sa pretvorila. Človek je teda vo všetkom, čo koná, sebou, človekom, i keď to vôbec neznamena, že to, čo je ľudské, je len dobré. Vieme, že človek dokáže byť voči človeku lepší, ale aj horší ako zviera voči zvieraťu, ale je otázne, či sú to vždy len pretvorené a znásobené pôvodné zvieracie vlastnosti, alebo sú to aj kvality získané už v spoločnosti a treba dodať v triednej spoločnosti. Spomínali sme už, že Hollitscher seriózne dokazuje proti Freudovi a Lorenzovi, že ľudská vnútrodruhová agresivita nie je pôvodne zvieracia, ale ľudská, získaná v triednej spoločnosti. Keby však aj bola pôvodne zvieracia, musíme o nej uvažovať už ako o ľudskej, pretože má už ľudskú podobu a je bezpochyby ovplyvňovaná všetkými formami ľudskej sociálnej kvality. Dobré vieme, ako ju ovplyvňujú veda a technika, no rovnako aj triedne

vzťahy v príslušnej spoločnosti. V niektorých kapitalistických štátoch je útočnou zbraňou vládnúcich tried, kým v socializme sa v tejto forme vôbec neprejavuje. Ako človek dokáže dobrovoľným hladom zomrieť, na celý život sa zrieknuť sexuality, tak dokáže potlačiť aj svoju agresivitu. A to nielen jednotlivci, ale aj celé národy. Toto všetko veľa hovorí o tom, že prípadné biologické je v človeku nielen pretvorené spoločenským, ale je ním aj v širokých medziach manipulovateľné. Podobne to môže byť aj s prirodzeným výberom v ľudskej spoločnosti, so spoločenskou elitou, ktorá vraj ním vzniká a pod. Spoločenská elita, o ktorej sa azda dá hovoriť v triednej spoločnosti, nie je elitou biologickou, rasovou, o ktorej hovorili teoretici fašizmu, ale ekonomickou. Biologická a ekonomická zdatnosť sú však dve navzájom veľmi odlišné kategórie, ako vidíme na prvý pohľad. Alebo že by hospodársko-sociálna zdatnosť mala byť ľudským ekvivalentom biologickej zdatnosti v živočíšnej ríši? Ale koľko nezdatných, intelektuálne, morálne a inak neschopných ľudí je medzi vykorisťovateľmi, koľkí získali svoje výsady len zdedením a nevedeli ich zveladiť, koľko podpriemerných ľudí sedelo priamo na trónoch? Koľkých držala pri moci len neuvedomelosť, nevzdelanosť, neorganizovanosť ovládaných, ktorí by boli vedeli riadiť spoločnosť lepšie ako oni? A kam sa stratí táto biologická determinácia človeka v tejto súvislosti, keď sa raz vybuduje beztriedna spoločnosť a hospodársko-sociálnej elity nebude? Sotva teda možno hovoriť o akýchsi biologických dedičných invariantách v ľudskom správaní, ako o nich hovorí Lorenz.

Pritom práve marxizmus nie je svetonázor, ktorý by sa odťahoval od človeka ako aj biologicky determinovaného. Naopak, práve on poukázal v protiklade k francúzskym osvieteniským materialistom, k antropologickému materielistovi Feuerbachovi a k idealistom na to, že nie idey hýbu ľudskými dejinami, ale spôsob výroby a rozdeľovanie materiálnych statkov, hospodársko-triedny záujem, čiže materiálny faktor. Ide tu teda o uspokojovanie jedného zo základných, ak nie vôbec základného inštinktu z celého „parlamentu inštinktov“, o ktorom hovorí Lorenz, t. j. inštinktu prijímania potravy. Na druhej strane však marxizmus zavrhuje vulgárny biologizmus aj v tejto súvislosti.

Týmto naše úvahy končíme a znovu podotýkame, že naším cieľom bolo nadhodiť a nie riešiť problémy. Otázka vzájomného vzťahu biologického a sociálneho v človeku je veľmi zložitá a treba konštatovať, že v marxizme sa v tejto súvislosti ešte toľko nevykonalo, aby sme tu mohli predkladať hotové riešenia.

LITERATÚRA

1. DUBININ, N. P.: Vedecký svetonázor a výsledky genetiky. In Ateizmus r. 1. č. 6. Bratislava 1973.
2. FROLOV, I. T.: PASTUŠNYJ S. A.: Mendelizmus a filozofické problémy súčasnej genetiky. Brno 1975.

3. RUSSELL, B.: Ľudské poznanie, jeho rozsah a hranice. Antológia z diel filozofov IX. Bratislava 1968.
4. HOLBACH, P. H. d': Systém prírody. Bratislava 1955.
5. GRIGORJAN, B. T.: Filozofie o podstate človeka. Praha 1977.
6. ENGELS, F.: Dialektika prírody. Bratislava 1963.
7. LORENZ, K.: Das sogenannte Böse. Wien 1963.
8. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy II. Bratislava 1971.
9. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1971.
10. ZBORNÍK Dejiny marxistickej dialektiky. [Leninské obdobie]. Bratislava 1976.